

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ISSN 1303-2054 | e-ISSN 2564-7741

Yıl: 23, Sayı: 39, Ocak - Haziran 2018

HZ. PEYGAMBER'İN BİLİM VE TEKNOLOJİYİ TEŞVİK EDEN UYGULAMALARI

The Prophet's Encouraging Applications in Science And Technology

Prof. Dr. Ali Bakkal

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
İslam Hukuku Ana Bilim Dalı
alibakkal52@gmail.com

Atıf@ Bakkal, Ali. "Hz. Peygamber'in Bilim ve Teknolojiyi Teşvik Eden Uygulamaları". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (Haziran 2018): 1 - 19.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 5 Ekim / October 2017
Kabul Tarihi / Accepted : 9 Ocak / January 2018
Yayın Tarihi / Published : 15 Haziran / June 2018
Sayı – Issue : 39
Sayfa / Pages : 1 - 19
DOI : 10.30623/harranilahiyatdergisi.341801

Öz

Kur'ân, okuma-yazma bilmeyen bir topluma gelmişti. İslam'la birlikte bu toplum, bilimde açıklanması zor olan gelişmeler kaydetti. Me'mun (ö. 833) zamanında Beytülhikme'de tamamı dini ilimlerin dışında on bin kitap bulunuyordu. 9. asrın sonlarında Süryanice, Sanskritçe, Farsça, Yunanca ve Latince'den dünyanın bütün önemli eserleri Arapçaya tercüme edilmişti. Aradan yüz sene geçmedin Müslümanların eserleri Latinceye ve diğer Avrupa dillerine tercüme edilmeye başlandı. Rönesans bu eserler üzerine kuruldu ve Müslümanlar tartışmasız olarak 15. yüzyıl sonlarına kadar bilimde dünyaya öncülük ettiler.

Bu bilimsel gelişmelerde hiç şüphesiz Kur'an ve Sünnet'in insanları ilme teşvikinin büyük rolü vardır. Ancak sadece sözlü teşviklerle bu gelişmenin kaydedilmesi mümkün değildir. Daha baştan bu hususta fiilî bir örneklik gerekiyordu. İşte Hz. Muhammed ümmetine birçok konuda örneklik teşkil ettiği gibi bilim ve teknoloji konusunda örnek olmuştu. Mekke'de var olan teknikleri Medine'ye taşıması, yabancı tekniklerin alınması, eski tekniklerin geliştirilmesi, bilim ve sanatın gelişmesi için orijinal uygulamalara gidilmesi bir nevi farkına varmadan daha sahabe döneminde Müslümanlar arasında bilim ve teknoloji konusunda bir bilinç oluşturmuştu. Resûl-i Ekrem'in oluşturduğu bu bilinç, müslümanları on asır boyunca dünyada bilim öncüsü yapmıştı.

Anahtar Kelimeler: Bilim, Teknoloji, Sünnet, Bilinç, Muhammed, Örneklik, Sahabe.

Abstract

The Qur'an came for a society that was illiterate. This society, together with Islam, has made very important developments in science. There were ten thousand books in Beytülhikme during the time of Me'mun (d. 833) except all of the religious sciences. In the end of the 9th century, important works of the world were translated in to Arabic from Syriac, Sanskrit, Persian, Greek and Latin. Less than a hundred years later, the works of Muslims began to be translated into Latin and other European languages. The Renaissance was founded on these works. Unquestionably, Muslim pioneered the world in science until the end of the 15th century.

In these scientific developments, the Qur'an and the Sunnah have a great role in encouraging people for science no doubt. However, this development is not possible only with verbal incentives. From the very beginning, this issue needed an actual example. Muhammad has been a model to his ummah in every subject as well as science and technology. The fact that the techniques that exist in Mecca were carried to Medina, Taking foreign techniques, development of old techniques, original applications for the development of science and art, has created a kind of awareness between Muslims in the period of sahabah in science and technology. This consciousness of the Messenger of Allah made Muslims the fore runner of science in the world for ten centuries.

Keywords: Science Technology, Sunnah, Consciousness, Mohammad, Model, Sahabah.

Giriş

Kur'an ve sünnette ilim ve âlimlerin önemi hakkında pek çok âyet ve hadis mevcuttur. Teorik olarak bunlar ilmi yeterince teşvik edici niteliktedir. Ancak hiçbir zaman sözlü ifadelerle fiilî durumun etkisi aynı olmamaktadır.

Hz. Peygamber'in nübüvvetini ilan ettiği sıralarda Belâzürî'nin kaydına göre Mekke'de Kureyş kabilesi içinde sadece on yedi kişi¹ okuma-yazma biliyordu.² Arap kabileleri arasında Medine'de de durum bundan farklı değildi. Ancak Resûl-i Ekrem Medîne'ye hicretinden on sene sonra vefat edince burada binlerce insanın okuma-yazma bildiği anlaşılmaktadır. İslâm okuma-yazmayı o kadar teşvik edilmiştir ki, bu maharet kısa bir zaman içinde Müslümanların bilimde dünyanın zirvesine oturması sonucunu doğurmuştur.

Yedinci asrın ortasında cehalet karanlığında doğan İslâm güneşi kısa zamanda insanları aydınlatmış, nurlandırmış ve onları medenilere dahi üstatlık edecek seviyeye getirmişti. İki yüz sene sonrasına kadar Müslümanlar her türlü bilgi ve tekniği toplayıp kendi memleketlerine getirmişler ve sonra bunları orada geliştirip dünyaya yaymaya başlamışlardı. Öyle ki batıda gelişen Rönesans rüzgarının dahi temelini Müslümanların geliştirdiği bilgiler oluşturuyordu. Bütün bu gelişmelerde Kur'an ve sünnet'in ilmi teşvikle ilgili sözlü tavsiyelerinin yanı sıra Hz. Peygamber'in uygulamaları da büyük önem arz etmektedir. Çünkü onun uygulamalarını gören Müslümanlar çalışmaları bu istikamette yürütmüşler ve neticede dünya ilim mirasının sahibi olmuşlar ve bu mirası dünya ile paylaşmışlardır.

1. Mekke'de Var Olan Tekniğin Medine'ye Taşınması

1.1. Hz. Peygamber'in Medîne'de serîr kullanması

Kureyşliler Mekke'de serîr (taht, sedir, karyola) üzerinde uyurlar ve bundan çok hoşlanırlardı. Hatta bu âdetleri sebebiyle Medinelilere karşı öğünürlerdi. Hz. Peygamber, Medine'ye gelip Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (ö. 49/669) evinde misafir olduğu zaman kalacağı odada serîr bulunmadığını görünce, "Sizin bir serîriniz yok mu?" diye sormuş, o da "Vallâhi, yok!" diye cevap vermişti.

Bu konu Ensâr'dan Es'ad b. Zürâre'nin (ö. 1/623) kulağına gidince, direkleri sac ağacından yapılmış, üzeri keten lifle dokunmuş hasırla kaplı bir

¹ Esasen Araplar okuma-yazma bilenleri ve belli mahareti olanları sever ve takdir ederlerdi. Cahiliye döneminde ve İslâm'ın başlangıcında Araplar, Arapça'yı yazan, yüzücülük ve ok atmayı iyi bilenlere "el-kâmil" derlerdi. Bk. Mustafa el-A'zamî, "Asr-ı Saadet'te Yazı Ve Vahiy Kâtipleri". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, (İstanbul: Ensar nşr, 2007), I, 153.

² Belâzürî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahya, *Fütühu'l-Büldan*, trc. Mustafa Fayda (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 691-693.

taht yaptırıp getirdi. Sonra bu serîr Hz. Âişe'nin (ö. 58/678) odasına taşındı. Resûl-i Ekrem vefat edinceye kadar o serîr üzerinde uyudu. Vefat ettiğinde de onun üzerine konuldu, cenazesi de onun üzerinde iken kılındı.

Sonra insanlar cenazelerini taşımak için Hz. Âişe'den o serîri isterlerdi. Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) ve Hz. Ömer'in (ö. 23/644) cenazeleri de bu serîr üzerinde taşındı. İnsanlar cenazelerini bunun üzerinde taşımak suretiyle teberrük ederlerdi. Hz. Âişe vefat ettiğinde, onun bıraktığı serîr miras malı olarak satışa çıkarıldı ve bu serîrin tahtalarını Muâviye b. Ebû Süfyân'ın (ö. 60/680) âzatlilarından Abdullah b. İshak adındaki bir adam dört bir dirheme satın aldı.¹

1.2. Mescid-i Nebevî'nin temellerini taştan, duvarlarını kerpiçten inşa etmesi

Medine'de Yahudiler taştan yapılmış üç katlı hisarlarda otururlardı. Arapların da böyle hisarları vardı. Ancak birçoklarının evleri kerpiçten yapılmıştı ve temelleri de kerpiçtendi. Hz. Peygamber, Medîne'de Mescid-i Nebevî'yi inşa ederken farklı bir metot uyguladı. Mescid'in temellerini taştan, duvarlarını ise kerpiçten yapmıştı. Taş temel üzerine "semît" adı verilen tek sıra kerpiç, üzerine "saîde" denilen kerpiçlerin yön değiştirdiği veya bir tam, bir yarım kerpiçten meydana gelen çift sıra, son olarak da erkekli dişili çift sıra olmak üzere üç farklı şekilde örülmüştür. Eşleri için odalar yaptırırken de aynı usûlü takib etmiş, odaların temellerini taştan, duvarlarını kerpiçten yapmıştı.² Bu uygulama Medine'ye yeni getirilmiş bir teknik sayılabilir. Çünkü onlar evlerini ya tamamen taştan yaparlardı, ya da kerpiçten inşa ederlerdi.

Bir şehirde uygulanan tekniğin başka bir şehirde uygulanmaya başlaması, Sahabenin zihninde nerede olursa olsun insanlara faydası olan her şeyin alınabileceği konusunda bir bilinç oluşturmuştur. Bu da onları bilim ve teknoloji alıp kullanma konusunda teşvik edici bir unsur olmuştur.

2. Yabancı Teknikleri Alması

2.1. Minber Yaptırması

Camilerde hatibin hutbe okurken daha iyi görülmek ve sesini daha iyi duyurmak üzere çıkıp hutbe okuduğu basamaklı kürsüye minber denir.

¹ Belâzürî, *Kitâbü Cümel minEnsâbi'l-Eşrâf*, nşr. Riyâd Ziriklî Süheyl Zekkâr, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 2: 181; Âsım Köksal, *İslâm Tarihi-Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, (İstanbul: Misvak nşr, t.y.), 11: 154.

² Nebi Bozkurt- Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Mescid-i Nebevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.29 (Ankara: TDV Yay., 2004), 282.

Bir rivayete göre ilk defa minber kullanan kişi Hz. İbrahim'dir. Günümüzde Yahudi sinagoglarında bulunan kürsülere de Grekçe "bema"dan gelen "bimah" ve "el-minber"den "almemar" adları verilmektedir.¹

Hz. Peygamber önceleri Mescid-i Nebevî'de hutbe okurken bir hurma kütüğüne yaslanarak konuşurdu. Hicretin yedinci-sekizinci yıllarına gelindiğinde Medine'nin nüfusu çoğaldığı veya dışarıdan çok sayıda heyet geldiği için cemaatin sayısı artmış, arkada bulunanlar Resûl-i Ekrem'in sesini iyi duyamaz olmuştu.² Aslen Hıristiyan olup sonradan müslüman olan Temîm ed-Dârî isimli sahabî, bu problemi çözmek üzere Hz. Peygamber'e "Yâ Resûlellah! Sana Şam'da inşasını gördüğüm şekilde bir minber yapayım mı?" diye bir teklifte bulundu.³ Resûlullah bu teklifi kabul etti ve kendisi için ılıgın ağacından iki basamak ve bir oturma yerinden (mak'ad) ibaret bir minber yapıldı. Bu minber yaklaşık 1 m. yüksekliğindeydi ve oturma yerinin ön taraf köşelerinde muhtemelen uçları topuzlu iki dikme bulunuyordu. Sade bir işçiliği vardı.⁴

Resûlullah bu minberin üçüncü basamağına otururdu. Hz. Ebû Bekir halife olunca Resûl-i Ekrem'e hürmeten minberin ikinci basamağına, Hz. Ömer birinci basamağına, Hz. Osman ise altı yıl birinci basamağına oturmuştur. Halen camilerimizde Cuma günü imamlar hutbe okurken Hz. Peygamber ve halifelerine hürmeten onların oturdukları basamakları boş bırakırlar, daha aşağıdaki basamaklara otururlar.⁵

Hz. Peygamber'in sinagoglarda kullanılan bir tekniği alması son derece önemli bir husustur. Burada yabancı tekniğin alınmasının ötesinde iki önemli unsur daha vardır: Birincisi başka din mensuplarının ibadethanelerinde kullandıkları bir tekniğin alınması, ikincisi ise bu tekniğin yine bir ibadethanede yani mescitte kullanılmış olması. Buradan anlaşıldığı kadarıyla teknik özellikli bir şey müslüman olmasalar da herkesten alınır ve cami de dâhil olmak üzere her yerde kullanılabilir. Alınmaması gereken şeyler ibadet ve kültür (şiar) özellikli unsurlardır.

2.2. Mescitte Kandil Yakılmasını Hoş Karşılması

İlk dönemlerde mescidlerde ve evlerde aydınlatma aracı olarak kandil yoktu. Medine'ye ilk kandili sahabeden Temîm ed-Dârî (ö. 40/661) getirmiş ve kimseye sormadan Mescid-i Nebevî'ye asmıştı. Bu yeni bir

¹ Nebi Bozkurt, "Minber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.30, (İstanbul: TDV Yay., 2005), 101.

² Dârimî, "Salât", 204.

³ İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebü'l-Fadl Ahmed b. Alî el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-Şerhi'l-Buhârî*, (Mısır: 1959), 3: 49.

⁴ Bozkurt, "Minber", 101.

⁵ Bozkurt, "Minber", 101.

teknikti. Güzel bir âletti, fakat kendilerine ait bir şey değildi, dışarıdan getirilmişti. Bu sebeple mescitte olanlar Temîm ed-Dârî'ye ne engel oldular, ne de yaptığı işin iyi ve güzel olduğunu söylediler. Hz. Peygamber mescide geldiğinde içerisinin aydınlık olduğunu görünce bu kandili kimin yaktığını sordu. Oradakiler, "Temîm ed-Dârî" diye cevap verdiler. Resûl-i Ekrem de ona dua etti. Kandilleri yakan Temîm'in azatlısı Feth'e de Sirâc lakabını verdi. Yabancı bir teknik olmakla birlikte Resûl-i Ekrem mescitte kandil yakılmasını hoş karşıladı ve güzel bir âdet olduğu için de bunu yapana dua etti.¹

Evlerde kandil kullanımının yaygınlaşması üzerine Resûl-i Ekrem kandillerin yangına yol açmaması için halka bazı uyarılarda bulunmuştur. Yeni teknolojinin beraberinde getirebileceği de tehlikelere de işaret etmiş ve dikkatli olunması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü kandilin yağına gelen fareler yangına sebep olabiliyorlardı. Eski saray teşkilatlarındaki çerağciyân'ın (kandilciler) Asr-ı Saadet'teki bu uygulamaya dayandığı ileri sürülmüştür.²

2.3. Mühür Yüzük Edinmesi

Hız. Peygamber hicretin yedinci senesinde çevredeki hükümdarlara mektup yazıp onları İslâm'a davet etmek istemişti. Mektup göndereceği hükümdarlar arasında Bizans İmparatoru, Sâsânî Kralı ve Habeş Necâşî'si (ö. 9/630) de bulunuyordu. Arap kabile başkanları birbirlerine mektup gönderirken mühür kullanmazlardı. Hz. Peygamber de bu geleneğe uyararak mühür kullanmayı düşünmemişti. Bunun üzerine bazı sahâbîler kendisine İran ve Roma krallarının mühürsüz mektupları kabul etmediklerini hatırlattılar. Hz. Peygamber de kaşında "Resûlullah Muhammed" yazan gümüş bir yüzük yaptırdı ve gönderdiği mektupları bununla mühürledi.³

Hız. Peygamber bu mührü sadece Bizans, İran ve Habeşistan krallarına gönderdiği mektuplarda kullanabilirdi. Bununla birlikte o, bütün hükümdarlara gönderdiği mektupları bu mühürle mühürledi. Böylece yabancıların kullandığı bu tekniği alıp genelleştirmiştir.

2.4. Savaşta Şehrin Çevresinde Hendek Kazılması

Hicretin beşinci senesinin Şevval ayının sonlarında, miladî 627 yılında Mekkelilerin on bin kişilik bir ordu hazırlayıp Medîne üzerine

¹ Nebi Bozkurt, "Kandil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.24, (İstanbul: TDV Yay., 2001), 300.

² Bozkurt, "Kandil", 300.

³ Müslim, "Libâs", 56; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 6: 449; Köksal, *İslâm Tarihi*, 11: 150.

yürüyecekleri haberi alınınca, Hz. Peygamber vakit geçirmeden Ashâb-ı Kirâmı toplayarak kendileriyle istişare etti. Onlara, “*Düşmanla Medîne dışında mı savaşalım? Yoksa Medîne’de kalarak müdafaa savaşı mı yapalım?*” diye sordu. Konu hakkında çeşitli görüşler ileri sürüldü. Bu arada Selmân el-Fârisî (ö. 36/656)ilginç bir teklif sundu:

“*Yâ Resûlallah! Biz Fars topraklarında düşman süvarilerinin baskınlarından korktuğumuz zamanlarda, etrafımızı hendeklerle çevirip savunurduk*” dedi.¹ Bu teklif hem Hz. Peygamber, hem Sahâbîler tarafından makul karşılandı ve ittifakla bu yönde karar alındı. Hz. Peygamber ve Sahâbîler “*Biz savaşlarda ne yapacağımızı bir köleye mi soracağız?*” demedikleri gibi, “*Biz ateşperestlerin âdetlerini mi uygulayacağız?*” da demediler. Aksine savaşlarını bir kölenin tavsiyesi istikametinde gerçekleştirdiler ve başkalarına ait bir tekniği kullanmakta hiçbir mahzur görmediler.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra da Müslümanlar çeşitli vesilelerle hendek açmaya devam ettiler. Hz. Ömer'in Suriye ordusu başkomutanı Ebû Ubeyde b. Cerrâh (ö. 18/639)Lazkiye şehrini fethetmeden önce askerleri ve atları gizlemek için şehrin çevresine derin hendekler kazdırmış, atları ve askerleri bu hendeklerde gizlemiştir.² Bu uygulama o gün için Fatih Sultan Mehmed'in gemileri karadan yürütmesine benzer bir uygulamadır.

Amr b. Âs (ö. 43/664)da Hz. Ömer zamanında Nil nehri kıyısındaki Babilon (Babylon)³ ile Kızıldeniz sahilindeki Kulzüm (Süveyş) Limanı'nı birbirine bağladı. Amr bu kanalı Akdeniz'e kadar bağlamak istedi, fakat Akdeniz'deki düşman ülkelerin bundan daha fazla faydalanma ihtimaline binaen Hz. Ömer buna izin vermedi. Yani Amr b. Âs, ancak 1859 yılında gemi geçişlerine açılmış olan Süveyş kanalının belki yarıdan çoğunu yaklaşık 1220 sene önce açmış bulunuyordu.

¹ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî, *Tabakât*, trc. M. Kazım Yılmaz - Mahmut Polat, (İstanbul: Siyer Yay., 2014), 2: 67; Ali Himmet Berkî-Osman Keskiöğlü, *Hâtimü'l-Enbiyâ Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1978), 297.

² Ali Bakkal, *Komutan Peygamber ve Yetiştirdiği Komutan Sahâbîler*, (İstanbul: Rağbet Yay., 2015), 258.

³ Babilon, Fustat'ın yakınında yer alan eski bir Roma şehriydi. Amr b. el-Âs'ın kurduğu Fustat, Mısır'ın başkenti Kahire'nin eski adıdır. Mısır'ın orta bölgesinde ve Nil'in doğusunda yer alıyordu.

Dünya'nın en önemli deniz geçitlerinden biri olan Süveyş Kanalı Akdeniz ile Kızıldeniz'i birleştiren yapay su yolu olup 193,3 km. uzunluğunda, 205-225 m. genişliğinde ve 24 m. derinliğindedir. Kanal, Hint Okyanusu'nu Akdeniz'e bağlayan en kısa deniz yoludur.¹

¹ Osmanlılar zamanında Yavuz Sultan Selim, II. Selim ve III. Mustafa dönemlerinde kanalın açılması hususunda farklı teşebbüsler olmuştur. Yükselme döneminin büyük sadrazamı

2.5. Resûlullah'ın çoğu yabancı menşeli çeşitli silahları olması

Hz. Peygamber'in toplamda 9 adet kılıcı, 3 adet mızrağı, 6 adet yayı, 3 adet kalkanı, 7 adet zırh gömleği, 2 adet miğferi vardı.¹ Resûlullah savunma araçlarını kendisi kullanmış, saldırı silahlarını ise genellikle başkasına vermiş, bunları savaş esnasında onlar kullanmışlardır.

Hz. Peygamber Bedir savaşına çıkarken Sa'd b. Ubâde'nin (ö. 14/635) kendisine hediye ettiği zırh gömleğini giymişti. Uhud savaşında (3/625) ise Fudûl ve Fıdda adlı iki zırh gömleğini üst üste giymiş bulunuyordu. Başında da bir miğfer vardı. Hatta bu miğfer kırılıp halkalarından ikisi yanağına batmış, bir dişini de düşürmüştü. Huneyn savaşında(8/630) da yine iki zırh gömleği giymişti. Mekke'yi fethederken de başında miğfer vardı.²

2.6. Mancınık kullanması

Hz. Peygamber, Tâif kuşatması (8/630)sırasında da mancınık kurdurmuş, fakat kuşatmayı kaldırarak bunu etkin bir şekilde kullanmamıştır.³

Hz. Peygamber, kendi döneminde kullanılan silahların tamamını kullanmış ve hiç birisi için "Bu müşrik icadıdır. Bu Yahudi icadıdır." gibi sözler söylememiştir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in kullandığı silahlar genellikle küçük boyutluydu. O zamanlar kalelerin yıkımı için mancınık denen savaş aleti kullanılırdı. Ne var ki Hicaz Arapları arasında bu aleti kullanmak adet değildi.

Hz. Peygamber Araplar arasında âdet olmasa bile sonuç getirecek savaş aletlerini başka yerden getirtir, bunları kullanırdı. İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) kaydına göre Hz. Peygamber, Hayber fethinde (7/ 628)Yemen'den mancınık getirtmiş ve bunu kullanmıştır.⁴ Hayber, Suriye yolu üzerinde Medine'nin yaklaşık 180 km. uzağında dağların tepelerinde kurulmuş yedi ayrı kaleden meydana gelen bir şehirdi. Bu kaleleri yıkmak için mancınık gibi aletlere ihtiyaç oluyordu.

Sokullu Mehmet Paşa da kanal fikrini gündeme getirmiş fakat proje gerçekleştirilememiştir. Günümüzdeki Süveyş Kanalı, inşaatına 1859 yılında başlanmış ve 1869'da trafiğe açılmıştır. Bk. Mustafa Bilge, "Süveyş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 38 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 187-187.

¹ Bozkurt, "Kandil", 300.

² Geniş bilgi için bkz. Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2: 174-179; Köksal, *İslâm Tarihi*, 11: 166-171.

³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 471-472; Köksal, *İslâm Tarihi*, 11: 169-171.

⁴ Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, II, 177-178.

⁵ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (Mısır: 1955), 3-4: 483.

2.7. Yabancıların yaptığı elbiseleri giymesi

Âsım Köksal'ın (1913-1988) tespitine göre Hz. Peygamber elbise cinsinden toplamda 30 kadar giysi edinmiştir.¹ Külâh, sarık, ayakkabı gibi giyim eşyaları bu sayıya dâhil değildir.

Otuz giysinin tamamı her zaman onun yanında bulunmuyordu. Her zaman yanında bulunan giysiler birkaç taneydi. Hatta edindiği giysilerden bazılarını, özellikle en değerlilerini hiç giymeden başkalarına hediye etmişti. Yemen krallarından Zîyezen, 33 tane yaşlı ve dişi deveye bir hulle satın alıp, bunu Resûlullah'a hediye etmişti. Resûlullah da bunun mukabilinde 29 kadar genç deveye bir hulle satın alarak onu Zîyezen'e hediye etmiştir. Hz. Peygamber'in edindiği en kıymetli elbise Bizans İmparatorunun kendisine hediye ettiği bir kürktü. Bu kürk atlastan yapılmış, altın sırmalı ve uzun yenli bir elbiseydi. Halktan bazıları bu elbiseyi gördüklerinde "Yâ Resûlellah! Bu sana semadan mı indirildi?" demişlerdir. Resûlullah bu elbiseyi hiç kullanmadan, Cafer b. Ebû Tâlib (ö. 8/629) vasıtasıyla hediye olarak Habeşistan kralı Necâşî'ye göndermiştir.

Hz. Peygamber'in kullandığı elbiselerin çoğu Yemen, Mısır, Habeşistan, İran ve Roma işi giysilerdi. Kimilerini Yahudiler, kimilerini Hıristiyanlar, kimilerine de müşrikler yapmıştı. Bununla birlikte Resûlullah onları kullanmakta bir sakınca görmemiştir.

2.8. Yabancı para kullanması

Dirhem kelimesi, eski Yunan devletiyle ticarî münasebetler sırasında drahmi kelimesinden önce Farsça'ya, daha sonra oradan Arapça'ya geçmiştir.

Kendilerine mahsus paraları olmayan Hicaz Arapları, Bizans'ın altın dinarı ile İran'ın ve Yemen'in gümüş dirhemlerini kullanırlardı. Hz. Peygamber döneminde de bu durum aynı şekilde devam etmiştir.

Bizans İmparatoru IV. *Konstantin* (652 – 685) tarafından nizamî olarak basılan 4,5479 gr. ağırlığındaki altın sikkelere Câhiliye devri Arapları dinar derlerdi. Bu tabir Grek-Latin menşeli denarius kelimesinden Arapça'ya geçmiş bulunuyordu. Câhiliye devrinde Suriye ile yapılan ticaret dolayısıyla İslâmîyet'ten önce Araplar tarafından bilinen ve kullanılan Bizans dinarı, İslâm'ın doğuşu ve yayılışı sırasında bir süre daha tedavülde kaldı. İlk İslâm

¹ Bu giysiler hakkında geniş bilgi için bkz. Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2: 155-157; Köksal, *İslâm Tarihi*, 11: 132-145.

dınarı, Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân (685-705) tarafından miladî696 yılında darbedildi.

İslâm dınarı tedavüle sokulduktan sonra da Bizans altınının kullanımı devam etti. Hatta para mevcut alışkanlıklara ters düşmemek için İslâm darphânelerinde bir taraftan Bizans altını da basılıyordu. Bizans dınarı darbedilirken ilk zamanlarda, üzerindeki Hıristiyanlık sembolü olan haçların tâdili veya kaldırılmasıyla yetinildi. Daha sonra bunların üzerine İslâm inancını belirten yazılar kazındı ve sonunda da resimsiz İslâmî dınarlar darbedildi.¹

Müslümanlar, Irak ve İran'ın fethine kadar Sâsânî dirhemlerini üzerlerinde hiçbir değişiklik yapmadan İran dirhemlerini kullanmaya devam ettiler. İslâmî devirde İran dirhemi ilk defa Hz. Ömer zamanında basıldı. Bunun ağırlığı 2.97 gramdı. Halife Abdülmelik b. Mervân bu miktarı gümüş sikke birimi olarak itibar etmiştir. Sâsânî dirhemlerinin ön yüzünde hükümdarların resmi, arka yüzünde iki muhafız arasında ateş tapınağı bulunurda, Ayrıca sikke üzerinde darp tarihi ve yeriyle ilgili bazı bilgiler vardı. Çevresinde de dört tane ayyıldız bulunurdu. İslâm devletinde darbedilen Sâsânî dirhemleri üzerinde zamanla İslâmî unsurlar artmıştır.²

Altın ve gümüş paraların üzerinde hükümdar resimleri, haç ve tapınak resimleri bulunduğu halde Hz. Peygamber'in bu paralara hiçbir müdahalesi olmamış ve eskiden olduğu gibi bunları kullanmaya devam etmiştir. Bu uygulama, küresel uygulamalar sebebiyle yaygınlaşmış olan bazı sembollerle uğraşmanın gereksiz bir müdahale oluşu konusunda bizim için önemli bir örnektir. Ancak problem çıkarmadan bunların değiştirilmesi mümkünse o zaman bunlar değiştirilmeye çalışılmalıdır.

3. Eski Tekniklere Sahip Çıkması ve Bunları Geliştirmesi

3.1. Medine sokaklarını yedi zira yapması

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra yerli Evs ve Hazrec kabilesi mensupları kısa zamanda Müslüman oldu. Arabistan'daki kabilelerin de Müslüman olmaları sonucunda şehre göçler başladı, Medine kısa zamanda büyüdü; uhuvvet temelli bir birlik oluştu³. Medine'nin sokaklara önceden bir hayli dardı. Hz. Peygamber şehrin gelişmesi istikametinde yeni

¹ Halil Salihlioğlu, "Dinar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.9, (İstanbul: TDV Yay., 1994), 352.

² Halil Salihlioğlu, "Dirhem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.9, (İstanbul: TDV Yay., 1994), 368-371.

³ Ömer Faruk Teber, "Bektaşî Geleneğinin Temel Dinamiği Tevhid Akidesi ve Tasavufî Sembollerin Vahdet Referansı", *Şanlıurfa Uluslararası X. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Şanlıurfa:2016, s.21.

sokaklar oluşturulurken bunların yedi zira¹ genişliğinde olmasını istemiştir.² Bu önemli bir teknikti. Teknik işlerin gelişmelere geliştirilmesi ve değiştirilmesi anlamını içeriyordu.

Nitekim sahabe durumu böyle anlamış, şehir daha da genişlediğin sokakları da bu istikamette genişletmişlerdir. Hz. Ömer'in kendi zamanında Medine sokaklarının dokuz zira genişliğinde bırakılmasını emrettiği rivayet edilir. Ama bundan daha önemlisi yeni kurulan şehirlerde bu konuda nasıl bir uygulama yapıldığı meselesidir. Hz. Ömer zamanında Kûfe şehri kurulurken on beş kadar ana yol yapılmış, yollar 40,³ 30, 20 ve 7 zirâ olarak planlanmıştır.⁴ Yani en büyük caddeler 40 zirâ (20 m.), ikinci derecedeki caddeler 30 zirâ (15 m.), üçüncü derecedeki caddeler ise 20 zirâ (10 m.) genişliğinde yapılmıştı. Muhtemelen çıkmaz sokak gibi en dar sokaklar 7 zirâ (3.5 m.) olarak planlanmıştır. O zamanın şartları içerisinde cadde ve sokakların bu kadar geniş bırakılması gerçekten çok ileri bir düşünceyi aksettirmektedir. Bu düşüncenin arkasında da Hz. Peygamberin ilkesel uygulamaları vardır. Teknik konularda buna benzer birçok örneğe rastlamak mümkündür.

3.2. Aneze kullanması

Sefer esnasında Resûl-i Ekrem'in önünde taşınan ve namaz esnasında sütre olarak kullanılan ve ucu sivri bir demir olan sopaya Aneze denirdi. Sefere veya bayram namazını kıldırmak için musallâya çıkıldığında Aneze, Hz. Peygamber'in önünde taşınır, namaz kılacağı zaman da önüne dikilirdi. Aneze, Resulullah'ın vefatından sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanlarında da onların önünde taşındı. Abbâsî Halifesi el-Mütevekkil (847-861) zamanında Aneze Rey şehrine getirilmiş ve halifenin önünde taşınmıştır.

Hz. Peygamber zamanında Aneze'yi genellikle Bilâl-i Habeşî (ö. 20/641) taşırdı. Ondan sonra Ammâr b. Yâsir'in (ö. 37/657) oğlu Sa'd, daha sonra da diğer oğlu Muhammed, onu valilerin önünde taşımaya devam etmiştir.⁵

¹ 1 zirâ yaklaşık 50 cm.'dir. Yedi zira 3.5 m. eder.

² Nebi Bozkurt, Nebi, "Asr-ı Saadette Evler ve Ev Hayatı". Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm. c.4 (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 300.

³ Bazı kitaplarda 60 zirâ kaydı vardır.

⁴ Casim Avcı, "Kûfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.26, (Ankara: TDV Yay., 2002), 339.

⁵ Aneze hakkında geniş bilgi için bkz. Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2: 177-178; Köksal, *İslâm Tarihi*, 11: 167-168.

Aneze, Hz. Peygamber'in ne kadar tedbirli bir insan olduğunu göstermesi bakımından önemli bir işarettir. O hiçbir zaman nasıl olsa namaz kılacağımız yerlerde bir değnek bulup onu sütre olarak kullanırız şeklinde düşünmemiştir. Yeri geldiği zaman Aneze değişik maksatlarla kullanılabilen bir alet olduğu gibi namaz açık alanda kılındığı zaman sütre ihtiyacını karşılayan önemli bir tekniktir. Buradan yola çıkarak Müslümanların ihtiyaçları olan her şey için bir hazırlık yapması ve zamanın şartlarına uygun teknikler üretmesi gerektiği şeklinde bir ders çıkarılmalıdır.

3.3. Serinleme tekniklerinden faydalanması

Arabistan sıcak bir bölge olduğu için Araplar eskiden bazı serinleme teknikleri icad etmişlerdi. Bunlardan biri de, üstü hasır veya hurma yapraklarıyla örtülmüş olan çardağın üzerine su serpmekti.

el-Heyssem b. Nadr el-Eslemî, Resûlullah'la olan bir hatırasını şöyle anlatıyor: Resûlullah'a hizmet ettim ve her türlü ihtiyacını karşılamak için kapısının önünden ayrılmadım. Ben ona Ebü'l-Heyssem Mâlik b. et-Teyyihân'ın (ö. 20/641) "Câsum" adlı kuyusundan su getiriyordum. Bu kuyunun suyu gayet güzel ve hoştu. Bir yaz günü Resûlullah, Ebû Bekir'le birlikte Ebü'l-Heyssem'in yanına geldiler. Resûlullah (s) ona "Soğuk su var mı?" diye sorunca, ona kova gibi bir kap içinde su getirdi. Sanki buz gibiydi. Sonra içinde keçi sütü olan bir kaba bu sudan bir miktar döktü ve bunu onlara ikram etti. Daha sonra Ebü'l-Heyssem ona "Bizim serin bir gölgeğimiz var. Yâ Resûlellah! Orada biraz kaylûle¹ yap." dedi. Sonra gölgeğin üzerine su serpti.² Bu bir serinleme tekniğiydi.

Hz. Peygamber bu serinleme tekniğini reddetmedi, kendisi de bu teknikten faydalandı. Şu halde Müslümanlar kendilerini sıkıntıdan kurtaran ve onlara rahatlık veren hür türlü teknikten faydalanmalıdırlar.

3.4. Kuvvet hazırlamayı "atmak" olarak yorumlaması

Cenâb-ı Allah şu âyet-i kerimede düşmana karşı kuvvet hazırlamamızı emrediyor: "(Ey inananlar!) Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında sizin bilmediğiniz (diğer düşmanları) yıldırım üzere, onlara karşı gücünüzün yettiği kadar **kuvvet** ve savaş atları hazırlayın..."³ Buradaki "kuvvet" kelimesini savaş atlarıyla birlikte ele aldığımız zaman bu kelimeye vereceğimiz ilk anlam, "süvari" olacaktır. Esasen bu anlam pek yanlış da değildir. Ancak Hz. Peygamber bu kelimeyi çok daha derin bir anlam ifade eden "atmak" sözüyle yorumlamış; "*Bilin ki*

¹ Öğle sıcaklığında bir müddet yatıp uyumaya kaylûle denir.

² Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2: 199-200.

³ el-Enfâl, 8/60.

kuvvet atmaktır, bilin ki kuvvet atmaktır, bilin ki kuvvet atmaktır!”¹ buyurmuşlardır. Böylece Hz. Peygamber, bu kelimeyi “süvari” mânasında anlayıp buraya takılıp kalmamamızı, kuvvetten asıl maksadın iyi atış yapmak olduğunu açıklamıştır. Şu halde, zamanın değişmesiyle savaş sanâyiinde atma vasıtaları değişmişse vakit kaybetmeden bunlar elde edilmelidir. Maharet sadece süvari ve savaşan insan gücü hazırlamak değil, düşmana karşı bizi galip kılacak en yeni tekniklere sahip olmaktır.

Günümüz ordularında da aslanan savaşan insan sayısı değil, vurucu güçtür. Vurucu güç de daha çok en son teknolojiye sahip silahlarla mümkündür.

4. Bilim ve Sanatı Geliştirmek İçin Yeni Uygulamalara Gitmesi ve Yeniliği Teşvik Etmesi

4.1. Bedir esirlerini okuma-yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakması

Hz. Peygamber Bedir savaşında esir düşenleri, mali durumlarına göre ödedikleri kurtuluş akçesi (fidye) karşılığında; hiçbir malı olmayan ve başka bir mahareti bulunmayan yedi kişiyi ise karşılıksız olarak serbest bıraktı. Ancak mali durumu iyi olmamakla birlikte okuma-yazma bilenlerden her birine, müslüman çocuklardan on kişiye okuma-yazma öğretmesi şartını getirdi.² Onlar da bu şekilde tekrar hürriyetlerine kavuştular.

Okuma-yazmanın geliştirilmesi için böyle bir uygulamanın tarihte bir benzeri yoktur. Hz. Peygamber zamanında bu gibi tedbirlerin yanı sıra Suffe, diğer mescidler ve dârulkurrâlar Medine’de okuma-yazma bilenlerin sayılarını muhtemelen binli sayılara doğru çıkarmıştır. Vahiy kâtipliği, Kur’an’ı okuma, hadis yazıcılığı, elçilik, resmi işlerde kâtiplik, İslâm’ı tebliğ faaliyetleri gibi ihtiyaçlar okuma-yazmayı toplumun tamamına bir ihtiyaç olarak algılatmıştı.³

4.2. Hayber esirlerini sanat öğretmesi karşılığında serbest bırakması

Bir rivayete göre Hz. Peygamber, Hayber Savaşı esnasında esir alınan otuz kadar demirci ustasını, Müslümanlara bu konuda meslekî eğitim vermeleri şartıyla serbest bırakmıştır.⁴

¹ Müslim, “İmâret”, 167.

² Ahmed b. Hanbel, Müsned, (İstanbul: Çağrı Yay., 1992), I, 247.

³ Geniş bilgi için bk. M. Hanefi Palabıyık, “Asr-ı Saadet’te Okuma-Yazma Faaliyetleri”, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, (Çorum: 2007), 529-560.

⁴ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ (Ankara: 2003), 2: 990-992.

Bu uygulama da en az çocuklara okuma-yazma öğretmek kadar önemlidir. O sıralarda bu meslek Medineliler için daha da önem kazanmıştı. Çünkü daha önce bu mesleği tamamen Yahudiler yapıyordu. Bu kabileler Medine'den çıkarılınca Araplar arasında bu mesleği icra edecek kimse kalmamıştı. Bu yolla demircilik tekrar Medine'de bilinir bir sanat olmaya devam etmiştir.

4.3. Ölçü ve tartıya standart getirmesi

Günümüz ticaret dünyasının en önemli problemlerinden birisi standardizasyondur. Nitekim bugün her ülkede çeşitli alanlarda standartları belirleyen bazı yüksek kurumlar vardır. Bu alanda yapılan ilk uygulamalardan biri de Hz. Peygamber'e aittir.

Borçlar hukukunda mallar çeşitli açılardan bazı kısımlara ayrılırlar. Bunlardan biri de mislî-kiyemî ayırımıdır. Benzerleri arasında kayda değer bir farklılık bulunmayıp çarşıda-pazarda bir benzerini rahatlıkla bulmak mümkün olan mallara mislî; benzerleri arasında farklılıklar olan ve piyasada tam olarak bir benzerini bulmak mümkün olmayan mallara ise kiyemî denir. Mislî mallar da genellikle belli bir ölçü birimiyle alınıp satılır. Bu ölçü birimine göre de mallar keylî ve veznî gibi kısımlara ayrılır.

Hacim ölçüsüyle (keyl) alınıp satılan mallara keylî, hassas tartıyla alınıp satılan mallara ise veznî denir. Alınan ve verilen mallar arasında eşitlik sağlanması için ferdî ya da dar alanda geçerli olan ölçüler kullanmak yerine herkesin bildiği ölçekleri kullanmak çok daha iyidir. Hicaz'da Medineliler çiftçi olduğu için onların kilesi (ölçek), Mekkeliler de ticaretle meşgul oldukları için onların vezni (tarzı) daha yaygındı. Hz. Peygamber ölçü ve tartıda standardı sağlamak için, hacim ölçüsü birimi konusunda Medineliler'in, ağırlık ölçüsü birimi konusunda ise Mekkeliler'in ölçülerinin esas alınacağını bildirmiştir.¹

Hz. Peygamber'in buna benzer çeşitli faaliyetleri vardır. Küçük taşlar konularak Medine'nin sınırlarının belirlenmesi,² ağaç kesimini yasaklayarak Medine çevresindeki yeşil alanları koruma altına alınması,³ ilk nüfus sayımının yapılması,⁴ mezarlığın zamanla büyüyüp genişlemesi halinde

¹ Ebû Dâvûd, "Büyü", 8; Nesâî, "Zekât", 44.

² Buhârî, "Fedâilü'l-Medîne", 1; Müslim, "Hacc", 471-472.

³ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: 1980), 2: 1141.

⁴ Hicretin birinci yılında gerçekleşen ilk nüfus sayımına göre Medine'de 10 bin kişinin yaşadığı, bunlardan 1500'ünün Müslüman, 4000'inin Yahudi, 4.500'ünün Müşrik Arap olduğu anlaşılmıştır. Bk. M. Tayyib Okıç, "İslâmiyet'te İlk Nüfus Sayımı", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., 1958-9). 7.11 vd.

kullanılmak üzere yanında boş arazi bırakılması,¹ yiyecek ve içecek kaplarının örtülmesinin istenmesi² bu tür uygulamalardandır.³

Sonuç

İslâmiyet'in zuhurundan bir asır sonra Müslümanların Yemen'den Anadolu içlerine, Horasan'dan Mısır'a kadar geniş bir bölgeye hakimiyetleri altına aldıkları, iki asır sonrasında ise tercüme yoluyla dünya ilim mirasına sahip oldukları, Avrupalıların Rönesans'ı Müslümanlardan aldıkları bilgi temeli üzerine kurdukları, Müslümanların on altıncı asrın sonuna kadar bilimde dünyaya öncülük ettikleri bilinen bir husustur. Bu başarı kesinlikle zihni bir arkaplanı gerektirir.

İslâm dünyasında bilim ve tekniğin kısa zamanda gelişmesinde Kur'an ve sünnetin teşvik edici sözlü tavsiyelerinin yanı sıra Hz. Peygamber'in fiilî önderliğinin büyük önemi olduğu görülmektedir. Resûl-i Ekrem, bu fiilî önderlik çerçevesinde Mekke'de var olan tekniği Medine'ye taşımış, yabancı tekniklerin alınıp mescitlerde dahi kullanılmasını güzel karşılamış, mevcut tekniklere sahip çıkmış, bunların geliştirilmesi yönünde faaliyette bulunmuş, bilim ve sanatı geliştirmek için medenilere parmak ısırtacak yeni uygulamalara gitmiştir. Bu prensipler dâhilinde hareket eden Müslümanlar kısa zamanda gelişmişler on altıncı asrın sonuna kadar bilim ve teknolojiye dünyaya öncülük etmişlerdir. Hz. Peygamber'in uygulamaları Müslümanlarda bilim ve teknik konusunda ilerlemeci bir bilinç oluşturmuştu. Ancak sonradan Müslümanlar bu bilinci kaybettileri için geri kalmışlardır. Bilim ve teknoloji alanında ilerlemeleri için tekrar o bilinci kazanmaları gerekmektedir.

Şartlar farklılaştığı ve değiştiği zaman, toplumun yararı ve mashalâtı gözetilerek yeni gelenekler icad etmek dine aykırılık değil, bilâkis Hz. Peygamber'in tavsiyelerine uymak demektir. Bu konuda Hz. Peygamber'in tavsiyeleri şöyledir: "İslâm'da kim güzel bir çığır açarsa (yeni bir sünnet/gelenek ihdas ederse), ona, bu amellerin sevabı ile kendisinden başka onunla amel eden diğer kişilerin sevabı, onların sevabından hiçbir şey eksiltmeksizin, aynen kendisine verilir..."⁴ Günümüzde her gün önümüze yeni çıkan yeni bilgi ve teknolojiler müslümanın kaybolmuş malıdır. Bunları

¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2: 1140.

² Buhârî, "Eşribe" 18; Müslim, "Eşribe" 124, 125; Tirmizî, "Eşribe" 19.

³ Çeşitli mesleklerle ilgili belirlemeler ve sınırlamalarla ilgili olarak bk. Elnure Azizova, *Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul 1907.

⁴ Müslim, "Zekât", 69, "İlim", 15.

alma, hatta daha iyilerini ortaya koyma hususunda Müslümanların yeni metotlar geliştirmeleri önde gelen vazifelerindendir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. I-VI. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Avcı, Casim. "Kûfe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 339. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- el-A'zamî, Mustafa. "Asr-ı Saadet'te Yazı Ve Vahiy Kâtipleri". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*. I: 153. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Azizova, Elnure. *Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul: M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1907.
- Bakkal, Ali. *Komutan Peygamber ve Yetiştirdiği Komutan Sahâbîler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Belâzürî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahya. *Kitâbü Cümel min Ensâbi'l-Eşrâf*. thk. Riyâd Ziriklî Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Belâzürî, A. Fütühu'l-Büldan. trc. Mustafa Fayda. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Berkî, Ali Himmet ve Keskiöğlü, Osman. *Hâtimü'l-Enbiyâ Hz. Muhammed ve Hayatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1978.
- Bilge, Mustafa. "Süveys". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 187-187. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bozkurt, Nebi. "Asr-ı Saadette Evler ve Ev Hayatı". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*. 4: 285-318. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Bozkurt, Nebi, "Kandil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 299-300. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Bozkurt, Nebi. "Minber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 101. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Bozkurt, Nebi – Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Mescid-i Nebevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 281-290. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*, I-IV. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl. *Sünenü'd-Dârimî*, I-II. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvud*, I-V. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ. Ankara: t.y. 2003.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebû'l-Fadl Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-Şerhi'l-Buhârî*. Mısır: 1959.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. III-IV. Mısır:1955.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî, *Tabakât*. trc. M. Kazım Yılmaz - Mahmut Polat. İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.
- Köksal, Âsım. *İslâm Tarihi-Hz. Muhammed ve İslâmiyet*. İstanbul: Misvak Neşriyat, t.y., y.y. XI.
- Müslim b. el-Haccâc, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*, I-IV. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

- Okiç, M. Tayyib. "İslâmiyet'te İlk Nüfus Sayımı". *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7.11 vd. Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1958-9.
- Palabıyık, M. Hanefi. "Asr-ı Saadet'te Okuma-Yazma Faaliyetleri", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*. 529-560. Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2007.
- Salihlioğlu, Halil. "Dinar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9: 352-355. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Salihlioğlu, Halil. "Dirhem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9: 368-371. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Teber, Ömer Faruk. "Bektaşî Geleneğinin Temel Dinamiği Tevhid Akidesi ve Tasavufî Sembollerin Vahdet Referansı". *Şanlıurfa Uluslararası X. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Şanlıurfa: (Aralık 2016): 20-26.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed. *Sünenü't-Tirmizî*, I-V. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.